

László Dávid

NICKELSBURG LÁSZLÓ ÉS A BAROSS TÉRI CSOPORT

„Vigyázat! Tízmillió ellenforradalmár kóborol az országban. A földbirtokosok, kapitalisták, tábornokok és püspökök százezrei főleg Csepel és Kispest arisztokratikus gyári körzetéből. Mivel csupán hat munkás maradt mentes az egész országban ennek a bandának gyilkos tevékenységétől, ez utóbbiak Szolnokon kormányt alakítottak.”¹

Nem a véletlen műve, hogy a budapesti forradalmi (később nemzetőr) csoportok azokat a tereket foglalták el, amelyek egy részét 1956-ról beszélve ma gyakran emlegetünk: ilyen például a Corvin köz, a Széna tér, a Móricz Zsigmond körtér, a Baross tér. A városi közlekedés stratégiai jelentőséggel is bíró központjai ezek. A Baross tér a VII. és VIII. kerület határán, a belváros megközelítése szempontjából fontos közlekedési ponton helyezkedik el. A főutak mellett az itt található Keleti pályaudvar tovább emeli a helyszín stratégiai jelentőségét. Említést érdemel, hogy a Rákóczi út – Baross tér – Kerepesi út vonala a Pestet megszálló szovjet különleges hadtest két hadosztályának a körzethatára volt. Pest északi része a 2. gépesített gárdahadosztály, déli része a 33. gépesített gárdahadosztály hadművelleti területe volt.

A Baross tér az 1950-es évek első felében

¹ Korabeli pesti humor, mely a budapesti utcán megjelenő plakátok egyikén volt olvasható 1956-ban. (Soós László szíves közlése.)

A Baross tér egyike a kevésbé ismert forradalmi csoportoknak. Holott a VII. kerület legnagyobb létszámú fegyveres csapataként ellenőrzése alatt tartotta a Keleti pályaudvar és környékét, a Rákóczi utat a Divatcsarnokig, a Rottenbiller utca, a Péterfy Sándor utca és a Fiumei út egy részét. A csoport vezetői közül Nickelsburg László volt a legismertebb. A forradalmárok egy része, elsősorban a környező kerületekben, a Baross térieket gyakorta csak Nickelsburgéknak hívta. A csoport létszámára jellemző, hogy 1956. október 31-én Nickelsburg a Forradalmi Védelmi Bizottságnak 1200 nemzetőrt jelentett be.² Ha figyelembe vesszük, hogy a későbbi vallomások alapján a Baross téren 350-400 embernél több nem tartózkodhatott, mivel azt a hely méretei sem tették lehetővé, hajlamosak vagyunk túlzásnak ítélni ezt a bejelentést. Az elsöre meglepő adat – mindössze egy hét telt el a forradalom kirobbanása óta (!) – akkor válik érthetővé, ha figyelembe vesszük: a Baross tér nemcsak egy forradalmi góc volt. Hanem egyben egy olyan központ is, amely a környék forradalmi csoportjaival nemcsak kapcsolatot tartott, de egyfajta irányító szerepet is betöltött. Ez az állapot egészen 1956. november 4-ig, a szovjet támadás megindulásáig tartott.

November 4-én a Baross téri központot a szovjetek viszonylag rövid tűzharcban felszámolták. A vezetőség és a nemzetőrök egy része a Péterfy Sándor utcai kórházba, illetve a környékbeli kollégiumokba és egyéb szálláshelyekre költözött, de nagyobb részük szétszéledt. A Baross térre korábban jellemző központi irányítás a november 4-ét követő szovjet intervenció miatt lehetetlenné vált, így a kis létszámú, elszórtan elhelyezkedő csoportok nagyobb önállóságra tettek szert.

Tévedünk azonban, ha az elbeszélések és jegyzőkönyvek alapján úgy gondoljuk, hogy jól szervezett forradalmi, később szabadságharcos csoportokról van szó. Az egyes egységek szintjén október 28-a és november 4-e között ugyan történtek olyan lépések, amelyek a szervezettséget segítették, a rendelkezésre álló nagyon rövid idő alatt a különféle elképzelések, egyéni törekvések, a bizonytalanság és a kaotikus állapotok mind azt eredményezték, hogy a szervezettséget elősegítő folyamatok nem fejeződhetek be.

A politikai vezetés, Nagy Imrével az élen, lehetőséget látott arra, hogy az utcai fegyvereseket békés úton állítsa a maga szolgálatába. Október végén politikai akarattá vált a forradalmi csoportok legalizálása és működésük szabályozása. A Forradalmi Védelmi Bizottság, majd a november 1-jén Király Béla elképzelése alapján létrehozott Forradalmi Karhatalmi Bizottság a szabadságharcosok politikai integrálására tett kísérlet volt. A létrejött nemzetőrség vezetőségében az egyes csoportok vezetőin kívül megtaláljuk

² Nickelsburg első perét megelőzően (1957. július 11.) tanulmányozhatta át az ügyben keletkezett vizsgálati anyagokat. A dokumentumban feltüntetett adatokkal kapcsolatban a következő megjegyzést teszi: „A beszerzett bizonyítékokkal kapcsolatban meg szeretném jegyezni, hogy 1956. október 31-én kelt »Forradalmi Védelmi Bizottságnak« címzett jelentést november 1-én a Főkapitányságon Vári őrnagynál állítottuk ki, ahová Jánossy őrnagy utasítására mentünk. A kitöltött adatok a valóságnak nem felelnek meg, mert akkor semmilyen adatokkal nem rendelkezünk. Kérdésünkre az ott lévő rendőrtisztek azt válaszolták, hogy csak formáság az egész, mert enélkül nem adnak nemzetőr igazolványt ki. Közölték még, hogy erre semmilyen fegyvert adni nem tudnak. Ezek után Pásztor Sándor diktálására írtam a rajta levő adatokat.” Történelmi Hivatal [a továbbiakban TH] V-142299, 373.

Kopácsi Sándort, Budapest rendőrfőkapitányát és Maléter Pált is. A központosításra törekvés mellett ki kell emelni: nem igaz, hogy a létrejött forradalmi, később nemzetőr csoportok egységesen, szervezeten léptek fel a követelések megvalósításáért. A sokat hangoztatott egység a valóságban kimerült a szovjetellenességben.

A Baross tér szerepét a szovjet intervenciót követően elszórta megmaradt, jóval kisebb létszámú csoportok vették át. Ők tartották ugyan a kapcsolatot a Péterfy kórházban rejtőzködő vezetéssel, de szinte kizárólag egyéni akciókat hajtottak végre, melyek a legtöbb esetben röpcédulák készítését és azok kiszórását jelentették. A forradalmi csoportok létszáma ekkor már drasztikusan csökkent. Egyrészt a szovjetek számoltak föl őket, másrészt a résztvevők egy része egyszerűen hazament vagy disszidált. A harcok befejeződésével a kórházakban – így a Péterfy Sándor utcai intézményben –, a munkásszállásokon és a kollégiumokban húzódtak meg ideig-óráig a forradalmárok. Ezek a helyszínek adtak otthont a röplapok készítőinek és a szervezkedőknek.

A Baross téri csoport kialakulása

A Baross téri forradalmi központ létrejöttének folyamatát nehéz rekonstruálni. A megtorlás során az elfogottak erre a kérdésre kihallgatóiknak kusza, ellentmondások válszokat adtak, ezért négy év alatt sem sikerült pontosan tisztázni a történeteket. Általánosságban tudjuk, hogy a forradalmi csoportok létrejötte önszerveződés eredménye volt, s többnyire a hangadókból lettek a vezetők.

A Baross tériek megalakulásának pontos dátumára és annak körülményeire vonatkozó adatok áttekinthetlenségére jellemző, hogy a nyomozó hatóság két lehetőséget is felvázolt összefoglaló jelentésében, de végül inkább átvágták a „gordiuszi csomót”:

Köztudomásúan a Baross tér 19-ben működő ellenforradalmi csoport 1956. október 29.-én, illetve 30.-án alakult meg, illetve Nickelsburg László a Maléter Pál és a Kopácsi által kinevezett ellenforradalmi parancsnok ekkor vette át a csoport vezetését. Le nem ellenőrzött, egyoldalú hálózati jelentés szerint a Baross tér 19-ben, illetve a Keleti pályaudvaron már korábban is, 1956. október 25.-én működött egy ismeretlen létszámú fegyveres csoport, melynek vezetője Timus Lajos volt, kit a vizsgálati szervek 1957. januárban beszerveztek [...] ilyen értelemben a Baross tér 19-ben, illetve a Keleti pályaudvar területén elsődleges parancsnoknak tekinthető. Miután Nickelsburg László mint „hivatalból kirendelt parancsnok” megjelent, ezt tudomásul vette és annak főparancsnoksága alatt ezredparancsnoki funkciót vállalt.³

³ Budapesti Rendőr-főkapitányság Politikai Nyomozó Osztályának a Baross tériek ügyében kiadott összefoglaló jelentése (1959. január 9.), TH V-150381/6, 108.

Amennyiben elfogadjuk e késői jelentés állításait, pontosan a Baross téri csoport magjának tekinthető csoportosulásról feledkezünk meg. A Baross téri csoport esetében a jegyzőkönyvek szerint bizonyos, hogy eleinte nem Nickelsburg László volt a vezető, hanem Pásztor Sándor.⁴ Az első napokban Timus Lajos nem volt ott a Baross tériek között, sőt parancsnokként – az idézett jegyzőkönyvön kívül – később sem említették. A kérdésben meglehetősen szűkszavú dokumentumok alapján okkal feltételezhető, hogy Timus Lajos nem a Baross tériek, hanem a Keleti pályaudvaron tartózkodó néhány fegyveres vezetője volt, míg október 31-én kis létszámú csoportjával együtt csatlakozásra nem kényszerítették a Baross téri vezetőket.

A Baross téri forradalmi központ megalakulásával kapcsolatban Pásztor Géza⁵ késői visszaemlékezéseiből⁶ és Nickelsburg László erre vonatkozó vallomásaiból tudunk meg a legtöbbet, melyek alapján a korábban ismertetett jelentéssel nem mindenben egyező történet rajzolódik ki.

Az 1956. október 23-án kezdődő forradalmi események hatására a Keleti pályaudvaron a vasúti közlekedés szünetelt. Vidéken élő emberek sokasága maradt az állomáson, a szerelvények indulására várva. Az egyre hosszabbra nyúló várakozás közben híreket cseréltek, igyekeztek megtudni, hogy mi történt Budapest utcáin. Étkezésükről, majd szállásukról is gondoskodni kellett. A pályaudvaron várakozó, vállalkozó kedvű fiatalokból jött létre az a kis csoport, akik a későbbi Baross tériek magját jelentették. A hangadó közöttük Pásztor Sándor volt. Feltételezhető, hogy többen nem várakozással töltötték az idejüket, hanem részt vettek a budapesti tüntetéseken, eseményekben. A néhány fős Pásztor-csoport október 25-én⁷ a Baross tér 19-ben talált szállást, eleinte az ott dolgozók engedélyével,⁸ akik a második emeleti kultúrtermet nyitották ki nekik. A csoport létszámának növekedésével az épület mind nagyobb részét foglalta el.

A fiatal Pásztor Sándort bátyja igen vehemens természetüként, igazi forradalmárként jellemezte, akiben társai vezéregyéniséget láttak. Amikor október 26-án Pásztor Géza felkereste öccsét, akkor mintegy húsz fős, fiatalokból álló csoportot talált ott. Köztük volt Pásztor Gyula, aki nem állt rokonságban a Pásztor testvérekkel.⁹ Október

⁴ Pásztor Sándor 1956-ban 20 éves. Az aszódi gimnáziumban tanult. 1954-ben disszidálási kísérletért Győrben letartóztatták, és 4 évre ítélték (!), amit a fiatalokúak börtönében kellett letöltenie, Cegléden. Így vált a kommunista rendszerben valakiből büntetett előéletű személy, akit élete végéig nyilvántartottak és figyeltek. Nagy Imre amnesztiájával szabadult 11 hónap után. Lásd TH V-14229.

⁵ Pásztor Géza és öccse, Sándor a Baross tér vezetőségébe tartozott. Pásztor Sándor Nickelsburg helyettes lett. Disszidált. (Erről lásd később.)

⁶ Pásztor Géza visszaemlékezését lásd ORBÁN Éva: *Iránytűnk '56*, Összmagyar Testület – Gloria Victis, Budapest, 2000.

⁷ Pásztor Sándor által vezetett fiatalok tevékenységéről nagyon kevés információ áll rendelkezésünkre. Ez a dátum a Herczegh Benjámint és társait ellen folytatott koncepciós per adata.

⁸ Az épület volt többek között a Mezőgazdasági Termékeket Értékesítő Szövetkezet (MESZÖV) központja.

⁹ A három Pásztor, a két testvér – Géza és Sándor – és a névrokon Gyula komoly kavargást okozott a témával foglalkozó nyomozóknak és kutatóknak egyaránt. Dr. Kása Tibor főhadnagy a Nickelsburg Lászlóról készült jelentésben még rendszeresen összekeveri a Pásztorokat. (Jelentős szerepet játszik ebben a „Kecskeméti” fedőnevű ügynök is – Harangi Zoltán –, akinek jelentéseiben legalább nyolc név szerepel a

28-án ezekkel a fiatalokkal került kapcsolatba Nickelsburg László, amikor igazoltatták a Baross téren.

A csapat végül az ő irányítása alatt forrott ki: vezetésével a Baross téri csoport a VII. kerület legszervezettebb és legnagyobb létszámú nemzetőrségévé vált. Fontos meghatározni Nickelsburg László csatlakozásának pontos dátumát. A vizsgálati anyagokban, jelentésekben ugyanis számos ellentmondást találunk, aminek oka a Köztársaság téri pártház elleni támadás. Nickelsburg letartóztatását követően már tudhatta, hogy a Köztársaság téri eseményekért a Baross téri csoport tagjait is felelősségre kívánják vonni. A büntetés az ügyben szinte minden esetben a kiszabható legsúlyosabb volt, ezért létkérdés volt a vádlottak számára ártatlanságuk igazolása. Így válik érhetővé tehát, miért próbálkozott Nickelsburg László azzal, hogy a Baross téri csoporthoz való csatlakozása időpontjaként október 31-ét jelölje meg. Nem volt mindegy a számára, hogy megvádolják-e a Köztársaság téri eseményekben való részvétellel avagy sem. Ezért vallotta a következőket:

Állítom, hogy 1956. október 23.-tól október 31.-ig lakásomon tartózkodtam. Közben 26 és 28.-án kora délelőtt bementem a gyárba, az igazgatóval és a főmérnökkel beszéltem. Mind a két alkalommal a déli órákban haza mentem. Sem tüntetésben, sem fegyveres harcokban részt nem vettem.¹⁰

Csatlakozásával kapcsolatban pedig a jegyzőkönyvben ez található:

A pártház ostroma után való nap a Rádió felhívására jelentkeztem a nemzetőrségbe. Azért jelentkeztem, hogy a rend és közbiztonság helyreállításában résztvegyek. A Baross tér 19 sz. előtt 18-20 fiatal volt. Ezek közül kb. 2-3 főnél volt fegyver.¹¹ Igazoltatásokat végeztek. Én az üzembe akartam bemenni, de a ház előtt megálltam és közöltem a rádió felhívását, hogy a nemzetőrségbe kell belépni a rend és nyugalom helyreállítása érdekében. A fiatalok a beszélgetés után engem bíztak meg, hogy a rendőrkapitányságon érdeklődjem meg, hogyan lehet megalakítani a nemzetőrséget.¹²

A Nickelsburg László tevékenységét vizsgáló első nyomozást követően, az 1957. július 10-én kiadott határozatban végül október 31-e szerepelt. A megtorlás későbbi szakaszában Nickelsburg ügyét ismét elővették, feltételezhetően politikai okokból. Az 1959. november 12-től 1960. május 16-ig tartó nyomozásról készült jelentésben az ő részvé-

Pásztorok esetében.) Ráadásul a Pásztorok közül csak kettőt sikerült azonosítani. Így vált lehetségessé, hogy Pásztor Gézárt mindhárom Pásztor tevékenységéért ítélték halálra, és csak nehezen tudta tisztázni helyzetét.

¹⁰ TH V-142299, 27.

¹¹ Ezt módosítja egy későbbi vallomásában úgy, hogy 10-11 fegyveresről beszélt, lásd TH V-142299, 118.

¹² TH V-142299, 27.

telét a csoport életében már október 25–26-tól dátumozták – mert ekkor már erre volt szükség.

A valloások kuszaságából a Nickelsburg által említett rádióadás és annak időpontja vezet ki bennünket. Valószínű, hogy a családos, már érett férfikorban lévő Nickelsburg László a nemzetőrség legalizálásáig nem vett részt aktívan az eseményekben. A nemzetőrség létrehozásáról¹³ a rádióból értesült az ország. 1956. október 28-án 23 óra 25 perckor hangzott el a Budapesti Rendőr-főkapitányságnak a nemzetőrség szervezésére vonatkozó felhívása, amelyben bejelentették:

[A] Minisztertanács elnökének nyilatkozata alapján a budapesti rendőrség megkezdte a nemzetőrség szervezését. A rendőrség vezetője kéri a budapesti üzemek dolgozóit, hogy az üzemi tanácsok útján minél nagyobb számban jelentkezzenek nemzetőri szolgálatba. Feladat: a rendőrség, a honvédség és a forradalmi egyetemi ifjúság tagjaival együtt a főváros közrendjének, közbiztonságának teljes biztosítása. A szolgálat ellátására a kerületi rendőrkapitányságok vezetőinél, a nemzetőrség parancsnokainál október 29-én 6 órától lehet jelentkezni.¹⁴

Nickelsburg a rádió felhívására határozta el, hogy csatlakozik a nemzetőrséghez, de valloomásában egy október 31-én elhangzott rádiónyilatkozathoz köti csatlakozásának idejét. Azt a beszédet Király Béla mondta a rádióban 1956. október 31-én délután.

A középkorú, markáns kiállású, erélyes, nagyhangú ember hírében álló Nickelsburg komoly hatással volt a forradalmár fiatalokra. Jelenlétével, tanácsaival önmérsékletre intette őket. Ekkortájt kezdtek az emberek a Baross térre járni, hogy feljelentést tegyenek besúgókról, ÁVH-sokról. Az idősebbek, Pásztor Géza és Nickelsburg László visszatartották a fiatalokat az önbíráskodástól, sőt utasítást adtak a lincselések megakadályozására. Nickelsburg október végéig parancsnokhelyettesi tisztet töltött be, míg a parancsnok Pásztor Sándor volt.

Nickelsburg a parancsnoki tisztet a csoport legalizálásában betöltött kulcsszerepével érdemelte ki. A rádiófelhívásnak megfelelően 1956. október 29-én reggel Nickelsburg László és Pásztor Sándor elment a VIII. kerületi előljárásságra, ahol bejelentették a Baross téri csoportot. Ezt követően körülbelül 20–30 nemzetőr-igazolványt kaptak.¹⁵ A Köztársaság téri pártház ostromát követő napon (október 31.) a Deák téri Rendőr-főkapitányságon egy bizonyos Vári őrnagynál jelentkeztek. Itt töltötték ki a Forradalmi Védelmi Bizottságnak címzett bejelentőlapot, melyet Pásztor Sándor és Nickelsburg

¹³ A politika szemszögéből részletesen leírja a nemzetőrség szervezésének történetét HORVÁTH Miklós: *A nemzetőrség megalakításának körülményei és tevékenysége november 4-ig* = „Tizenhárom nap amely...” *Tanulmányok az 1956-os forradalom és szabadságharc történetéből*, szerk. Horváth Miklós, Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2003, 145–164.

¹⁴ *A forradalom hangja. Magyarországi rádióadások 1956. október 23. – november 9.*, szerk. Varga László és mások, Századvég – Nyilvánosság Klub, Budapest, 1989.

¹⁵ TH V-142299, 118–119.

látott el kézjegyével. Az ismételt lejelentésre a nemzetőrség átszervezése miatt volt szükség.¹⁶ A Baross tér 1200 nemzetőrt, 120 puskát, 11 géppisztolyt és 3 géppuskát regisztrált, emellett fegyverigényüket is feltüntették. Szóban ismertették velük a nemzetőrség működésének elveit. Közölték velük, hogy a csoport tagjainak a nemzetőr-parancsnokokat demokratikusan kell megválasztaniuk, ami így is történt: Nickelsburgot a szakaszparancsnokok választották főparancsnokká.¹⁷

A Baross téri csoport felépítése

A Baross téri csoport vezetőségének megismerése előtt érdemes visszatérni a Forradalmi Védelmi Bizottságnak lejelentett 1200 fő kérdésére. Annyit biztosan tudunk, hogy október 31-én 1200 fő felett nem rendelkezettek Nickelsburgék. Mint korábban említettem, ezt a hely méretei sem tették lehetővé. Október 28–30. között, több vallo-más szerint, megközelítően 20–30 fő alkotta a csoportot. A létszám a nemzetőrséghez való csatlakozás után kezdett növekedni, a Köztársaság téri ostromot követő két-három napban pedig jelentősen felgyorsult a gyarapodás. A Baross tériek a környék fegyvereseiből, a Keleti pályaudvaron várakozó emberekből, a börtönökből szabadultak közül toborozták tagjaikat.

A forradalom következményeképpen kiszabadult rabok rabruhában, éhesen érkeztek Budapestre. Szép számban voltak köztük továbbutazni nem tudó vidékiek is. A pályaudvaron beszélgetni kezdtek a forradalmárokkal, akik a központjukba irányították őket. A Baross téren ételhez és ruhához jutottak, és a középük állók szállást és fegyvert kaptak. Pásztor Géza 560 Baross téri nemzetőrt regisztrált.¹⁸

A Baross téri csoport, más forradalmi csoportokhoz hasonlóan, katonai rendben működött. A katonai mintára történt szervezésben, a csoport kialakításában jelentős szerepet vállaltak hivatásos tisztek, akiket a Forradalmi Karhatalmi Bizottság utasítására küldtek ki a Baross terre. A kirendelt tisztek parancsnoki beosztást, aktív szerepet nem vállaltak, de a nemzetőr-vezetőket tanácsaikkal támogatták, és fegyverhasználatot oktattak.

A Baross tér 19. számú épületet október 30-án estétől külső és belső őrség őrizte. A kapuban állandó négytagú fegyveres őrség állt, melynek vezetője Gégény Zoltán volt.¹⁹ Ellenőrizték a belépőket és a fegyveresen kilépőket is. Fegyveresen csak engedéllyel lehetett elhagyni az épületet. A belső őrség a parancsnoki szintre vezető lépcsőt és a propagandacsoport szobáit vigyázta. Ők látták el a behozott személyek őrzését is.

¹⁶ 1956. október 31-én kora délután zajlott a Kilián laktanyában a Forradalmi Karhatalmi Bizottság alakuló ülése Király Béla vezetésével.

¹⁷ TH V-142299, 118–119.

¹⁸ Lásd Pásztor Géza önéletrajzi ihletésű írását, kézirat, a szerző birtokában.

¹⁹ Gégény Zoltán Tiszaladányban született 1925-ben. Ács. A Baross téren volt fegyveres. Rendőröket fegyverzett le. Hálózati jelentés szerint később tagja lett a munkásőrségnek. A forradalom idején Csányi László néven szerepelt. Lásd TH V-150381/6, 132.

A Baross téren külön ún. propagandacsoport működött. Vezetője Baranyai Izsák, helyettese Novák Iván volt. Egy Gestettner Rotari motoros stencilgéppel és egy Rotaprint német sokszorosítógéppel rendelkeztek. Eleinte a motoros gépet nem tudták használni, ezért Novák ismeretségén keresztül szerelőket hoztak az Irodagépipari Vállalattól. Később innen kaptak nyomtatáshoz szükséges eszközöket is: alumínium lapokat, papírokat, savakat stb. A propagandacsoportban 10–12 ember dolgozott, nők, férfiak vegyesen, egymást váltva a munkában. Elsősorban felhívásokat nyomtattak, de más csoportoktól, egyetemistáktól kapott szórólapokat is sokszorosítottak. A propagandacsoport ügyelt arra, hogy egyetlen nyomtatványon se szerepeljen a Baross térre utaló szöveg. A Budapest utcáin terjesztett kiadványok közül számos itt készült, sőt vidékre is szállítottak. Propagandatevékenységüket november 4-e után a Péterfy Sándor utcai kórházban folytatták.

A Baross tériek vezetősége

A Baross téri csoport kialakulásával kapcsolatban szó volt arról, hogy az első „parancsnok” Pásztor Sándor volt. Csatlakozását követően Nickelsburg László eleinte parancsnokhelyettesként tevékenykedett, és mint említettük, csak a Forradalmi Karhatalmi Bizottsághoz való csatlakozását követően választották meg – Pásztor Sándor támogatásával – vezetőnek. A Baross tér végleges irányítói rendszere november első napjára alakult ki. A csoport élén Nickelsburg László állt, helyettese Pásztor Sándor volt. Zászlóaljparancsnoki tisztséget Balogh László viselt. Az I. század parancsnoka Jambrich István, a II. század parancsnoka Tokai István, a III. század parancsnoka pedig Herczegh Benjámin volt.

A Baross tériekről készült összefoglaló jelentésben (1959. január 9.), „Kecskeméti” fedőnevű ügynök információira alapozva, ezt a listát találhatjuk a vezetésről:²⁰

Parancsnokok:

Főparancsnok: Nickelsburg László
Ezredparancsnokok: Balogh László (Pipó)
 Pásztor Sándor
 Pásztor Tamás
 Timus Lajos

Század-, illetve szakaszparancsnokok: Pásztor János Béla
 Hámori István

²⁰ TH V-150381/6, 110.

Burányi László
 Mocsári József
 Antal Péter
 Horváth György
 Bocskai Sándor
 Losonczy Béla

A Péterfy Sándor utcai kórház parancsnoka: Tóth István honv. fhdgy.

Landler Jenő u. parancsnoka: Palotás József
 később
 Gyöngyösi Miklós

Eleinte a vezetőség mellett dolgozott Tóth Urbán²¹ mint az élelmiszerügylek és fegyverraktár felelőse, de őt megbízhatatlansága miatt leváltották. Feladatát két egyetemista vette át.

A Baross téri csoport felszerelése és tevékenysége

A Baross tériek megalakulásuktól kezdve rendelkeztek fegyverrel, de közülük azok rendelkeztek pisztollyal, puskával, géppisztollyal, akik már korábban részt vettek a forradalmi megmozdulásokban. A csoport megalakulásának időpontjában, Nickelsburg valómása szerint, a körülbelül 20 fős társaság esetében egyik vallomásában 3-4, más helyen 10-11 fegyveresről tesz említést.²² A jelentések beszámolnak arról, hogy a későbbiekben több helyről is szállítottak harchoz szükséges eszközöket a Baross terre. A legnagyobb szállítmányt a Deák téri főkapitányságon, október 31-én leadott igénylőlap alapján a piliscsabai honvédoztól kapták. A Baross tériek az összefoglaló jelentésben leírtak szerint fegyvereket szereztek a BM Teleki téri garázsából, a Művész Klubból és Pásztor Géza szerint a Láng Gépgyárból is. Puskával, géppisztollyal, géppuskával (golyószóró), kézigránáttal, benzines palackkal és november 4-re két ágyúval is rendelkeztek.²³ A benzines palackok gyártásához szükséges üvegeket a közeli utcák lakóitól gyűjtötték. A fél- és egyliteres üvegeket a Rottenbiller utcai garázsban töltötték meg benzinnel, amely a Baross tériek ellenőrzése alatt állt.

A ruházkodás kérdésére a rendkívüli helyzet miatt kellett megoldást találnia a Baross téri vezetésnek. Azért volt erre szükség, mert a csoporthoz csatlakozottak között nagy

²¹ Tóth Urbán Harangival együtt hálózati személy volt, lásd TH V-142299, 322.

²² TH V-142299, 118.

²³ A Baross szobornál álló páncéltörő ágyút egy piliscsabai katonatiszt hozta magával. Pásztor Géza visszaemlékezése, lásd ORBÁN: *I. m.*, 228.

számban akadtak korábbi elítéltek, akiket a forradalom során szabadítottak ki a börtönökből. Természetesen a harcok során elhasználódott ruhát is sokan lecserélték. Az is tagadhatatlan, hogy voltak, akik visszaéltek a helyzet adta lehetőséggel: a Baross téri nemzetőrök elsősorban a Péterfy Sándor utcai kórházból szereztek ruhát, ahova a Vöröskereszt ruhaküldeményei érkeztek. November 4-ét követően voltak, akik a Divatsarnokban öltöztek át használható ruhába.

A csoport fő tevékenysége a járőrözés volt, a közbiztonság helyreállítása alapvető igény volt, és ezt a feladatkört a nemzetőrök látták el. A Baross tériek a Thököly úton, a Rottenbiller utcában, a Rákóczi úton, a Fiumei úton és a Baross tér környékén láttak el járőrszolgálatot. Feladatuk volt a rend fenntartása, fegyverek igazoltatása, gépjárművek ellenőrzése. Ők biztosították a területet a Köztársaság téri kazamaták keresésekor, és őrizték a Keleti pályaudvaron tárolt gépkocsikat is.

A nemzetőrök ellenőrizték az ÁVH-sokról szóló lakossági bejelentéseket is. A vezetőség parancsba adta, hogy államvédelmiseket bántani nem szabad, a lincselést pedig meg kell akadályozni.²⁴ A forradalom „mitoszai” ellen fellépő történészek igyekeznek túlhangsúlyozni a visszaéléseket. A szovjetek és kiszolgálóik ellen, a szabadságért vívott harcban szerzett érdemeket az esetleges visszaélések szerintem nem írják felül. Letartóztatásokról több esetben is tudomásunk van. Gyilkosságokat a Baross tériek nem követtek el.²⁵ A letartóztatottak közül volt, akit átkísértek a Corvin közbe, de a legtöbbüket egyszerűen elengedték.

A Köztársaság téri pártház ostroma

A forradalom történetének legérzékenyebb, legtöbb ellentmondást rejtő eseménye a Köztársaság téri pártház ostroma volt 1956. október 30-án. Máig gyökeresen eltérő vélemények fogalmazódnak meg történész-körökben mind az ottani cselekményekről, mind azok megítéléséről. A Kádár-rendszer az ostrom történetét kiszínezve igyekezett igazolni a szovjet beavatkozás szükségességét és a forradalom ellenforradalmi jellegét. 1989 előtt számos munka jelent meg e témában, többségében újságcikkek. Ma már tudjuk, hogy ezek mindegyike propagandacélokat szolgált, és szerzőik ennek érdekében nem ártallottak akár hamisítani is. Legismertebb a Hollós Ervin és Lajtai Vera tollából született *Köztársaság tér 1956* című munka. Az azóta eltelt időszakban számos ismert történész foglalkozott az ostrom történetével, közülük Horváth Miklós, Tulipán Éva,

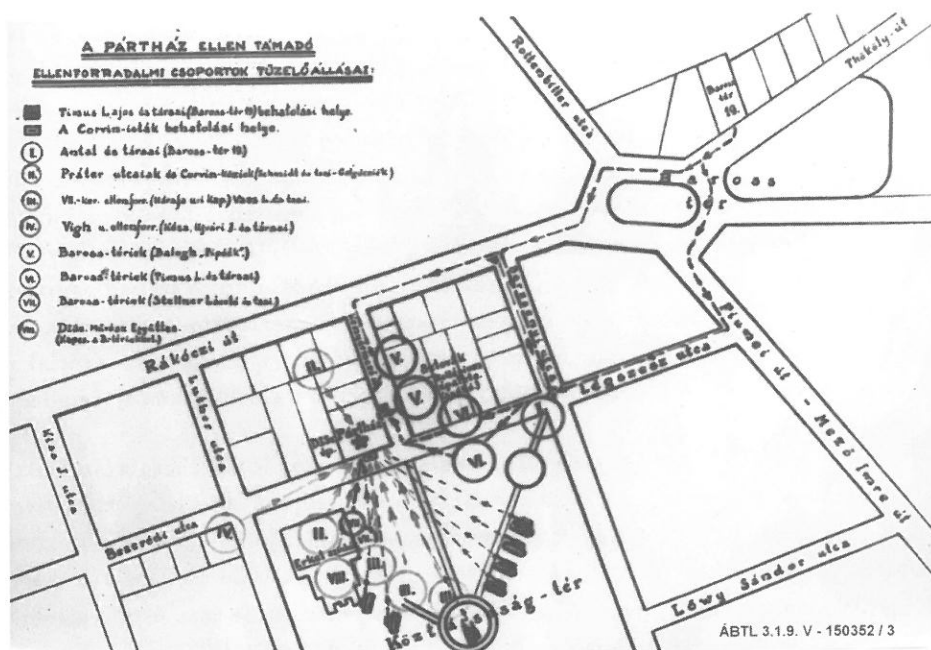
²⁴ Nickelsburg erre kifejezetten parancsot adott a Baross térieknek tartott egyik beszédében: „Csak járőr szolgálatot láttunk el, házakba még ha hívják is a járőrt, bemenni nem szabad, ha ávosokat megtámadnak a járőrnek kötelessége megvédelmezni. A járőr csak a kijelölt úton haladhat. Aki ezt nem tartja be, felelősségre lesz vonva.” TH V-142299, 119.

²⁵ A Herczegh Benjámín és társai koncepciós perben is szerepel a gyilkosság annak ellenére, hogy Timus Lajos kivételével mindegyik tanú visszavonta vallomását – fenyegetésre stb. hivatkozva. Magyar Országos Levéltár [a továbbiakban: MOL] XX-5-h 46-49.d.

Gosztonyi Péter nevét érdemes kiemelni. Munkáik segítségével megismerhető a pártház ostromának részletes története.

A témát kutató történészek közül Eörsi László volt az, aki a Baross tériek szerepét úgy tüntette fel, mintha szervezeten, nagy létszámban lettek volna jelen az összecsapásban. A Baross tériek részvétele kapcsán, a rájuk vonatkozó jegyzőkönyvi anyag alapján ez a kijelentés aggályos.

Baross tériek részvételéről szóló összefoglaló jelentés így fogalmaz:

1956. október 29-én este a Corvin közből jött bőrruhás futár hozta azt az utasítást, a Baross tér 19. parancsnoksága részére, mely szerint a Köztársaság téri pártházat másnap – azaz 30-án – egyesült erővel megtámadják. Az utasítást Nickelsburg felolvasta a parancsnokok előtt még aznap, és arra utasította banda tagjait, hogy másnap reggelre mindenki bent legyen a főhadiszálláson. Ugyanekkor Nickelsburg közölte azt is, hogy 30-án reggel 6 óra körül Nickelsburg és Pásztor Sándor, Balogh Pipó és egy Szabó nevű parancsnok, Timus László és Jambrik Istvánnal együtt 6-8 fős fegyveres kíséretében egy tehergépkocsin a Köztársaság térre mentek. Itt az Erkel Színház mellett találkoztak a Corvin közből egy teher és egy személygépkocsin érkezett parancsnokokkal, akik közt 3 katonatiszt is volt. A mintegy 15 percnyi szemrevételezés után a Corvin köziek is és a Baross tériek is székhelyükre mentek. A szemrevételezés közben abban állapodtak meg, hogy visszaérve a székhelyükre egy fél óra múlva riadót rendelnek el, és egyesült erővel fognak támadni. Az egység értelmében a Baross tér 19-ből két csoport kb. 60-70 fővel vesz részt a támadásban. Nickelsburg a

riadót visszaérve elrendelte, és kijelölte a parancsnokokat, így Balogh Pipót, helyettesének Pásztor Gézát, Pásztor Sándort, helyettesének Szabó nevűt, mint akik a két egységet a támadás során vezetik. A támadás kb. ½ 9 órakor kezdődött úgy, hogy az egyik csoport a Kenyérmező utcáról, a másik a Légszesz utcai oldalról közelítette és támadta meg a pártházat puskákkal, géppisztolyokkal és benzines palackokkal. A támadás során a pártházból több egyenruhás rendőr ugrott ki az első emeleti ablakból, akik megsebesültek, és a Péterfy Sándor utcai Kórházba lettek elszállítva. A harcnak kb. 12 órakor lett vége, amikor a pártház kirablását, két teherautó ruhát cipőt, stb. vittek a Baross tér 19-be. Ugyanakkor kordont állítottak a pártház körül, hogy a civileket távol tartsák a pártháztól.²⁶

A harc leírásának ilyen módját több tanulmány szerzője is átvette.

Az idézett jegyzőkönyv és a mellékelt ábra jól szemlélteti, hogyan szerették volna a Politikai Nyomozó Főosztály munkatársai láttatni az eseményeket. A levéltári forrás elemzése közben több jelentős problémával szembesülünk. Az egyik, hogy az események ilyen ismertetésével Hercegh Benjámint és társait ellen, 1959. november 12-én indított nyomozásig nem találkozhatunk. Az említett időszakban már nem volt fontos, hogy kiderítsék, mi történt a forradalom ideje alatt. A politika számára egyre kényelmetlenebbé vált a megtorlás, ugyanakkor a beindított megtorló gépezetet nehéz volt leállítani. Valószínű, hogy ebben az esetben a politika szigorú ítéletet rendelt a bíraktól. A perben az ügy szereplői – Timus Lajos kivételével²⁷ – a vádiratok alapját jelentő vállomásaikat visszavonták. Indoklásukban elmondták, hogyan kényszerítették őket vállomásuk megtételére, sőt azt is megmondták nekik, mit kell vallaniuk. A tanúk hálózati személyek voltak. Cirillbetűs jelentést is találtam az iratok között, ami az ügymenet feletti szovjet felügyeletet jelentheti.²⁸ Ezt látszik igazolni a drogok²⁹ használata is a nyomozati szakaszban.³⁰ Mindezek alapján a vádiratban szereplő állítások hitelessége megkérdőjelezhető. A hamisítás okai között a háttérben húzódó politikai célokat gyaníthatjuk, melyeknek a Politikai Nyomozó Főosztály dolgozói igyekeztek megfelelni. Ennek érdekében minden eszközt bevetettek, tehát minden jegyzőkönyvi forrást illetve a kommunizmusban készült „leleplező” írást megfelelő kritikával kell kezelni.

A jegyzőkönyvek elemzése során további ellentmondásokkal is szembesültem. Az 1957-es év nyomozati anyagai alapján tudhatjuk,³¹ hogy október 30-án a Baross téren

²⁶ Összefoglaló jelentés, TH III/1 20.k., 131.

²⁷ A fennmaradt levéltári dokumentumokkal Timus állításait is lehet cáfolni, sőt az is kiderül, hogy Timust mivel vették rá a hamis vállomásra. A tét az élete volt.

²⁸ MOL XX-5-h 42.d.

²⁹ A mixturának nevezett anyagról már több írás megjelent. Tóth Ilona ügyében is alkalmazták szovjet orvosok a tudatmódosító anyagot. Vö. KISS Réka – M. KISS Sándor: *A csalóány elszállt. Tóth Ilona tragikumai*, Kairosz, Budapest, 2007. 374.

³⁰ MOL XX-5-h 42.d., 379.

³¹ A nyomozás korai időszakában (1957) a nyomozókat is érdekelték az események. A politikai akarat ekkor még az események megismerése és a felelősök megtalálása és nem a kreálása volt.

még nem volt sem nemzetőr, sem fegyver nagy számban. Nickelsburg az időszakban 36 főre becsüli létszámot. A Baross téri létszám az ostromot követően drasztikusan megnőtt. Nickelsburgék október 31-én csatlakoztatják Timus Lajos Keleti pályaudvaron székelő csoportját. Számukat egyes források 70 főre teszik.

Hogyan lehetséges mégis, hogy Baross tériek is ott voltak a pártház ostrománál? Jegyzőkönyvekből tudjuk, hogy a csoporthoz több, a nemzetőrséghez október 30-a után csatlakozott személy harcolt a Köztársaság téren. Ilyen személyek voltak például az akkor 19 éves Barinkai Tibor és a 16 éves Sütő Péter. Vallomásaikból tudjuk, hogy a Baross tériek akkor még csak akkor szerveződtek. Timusék csoportja és – Pásztor Géza kéziratosa visszaemlékezése szerint – a Garay téri csoport vett részt az ostromban.³² Vallomásaikból az derül ki, hogy mire a Baross tériek kiértek a Köztársaság térre, a harcot már eldöntötték a tankok. A jelenleg rendelkezésre álló dokumentumok alapján kijelenthető, hogy a Baross tériek szervezett részvételére az eseményekben nincs bizonyíték.

A forradalmárok miután behatoltak az épületbe és átkutatták azt, kidobálták az iratokat a térre, majd számos dolgot, például írógépet, sokszorosító papírt, szönyeget vittek el a pártházból. Az épületen belül lejáratot kerestek a pincehelyiségbe, amit nem találtak meg. A rejtett pincehelyiségek, a kazamaták mítosza (?) ekkor született. Az ostromot követően több munkagépet is alkalmaztak a legendássá vált pincehelyiségek kereséséhez, e munkálatok során a helyszínt Nickelsburg csoportja biztosította.

A Baross tériek kapcsolatai

A források meglehetősen szűkszavúan érintik a Baross tériek kapcsolatrendszerét, ezért bár kétségtelenül fontos kérdésről van szó, megnyugtatóan rekonstruálni nem lehet. Jó okkal feltételezhető, hogy a Baross téri forradalmároknak, pontosabban a vezetőségnek, főként Nickelsburg Lászlónak igen kiterjedt kapcsolatokat sikerült kiépítenie néhány nap alatt. Katonai és politikai oldalról tekintve erre lehetősége is volt, például a Forradalmi Karhatalmi Bizottság ülésein, az operatív bizottságnak tagjaként.

A „Kecskeméti” fedőnevű ügynök (Harangi Zoltán) jelentéséből tudjuk, hogy Pásztor Sándor tartotta a kapcsolatot a külföldi sajtóval, beszámolt a harcokról, a nemzetőrök tevékenységéről.³³ Emellett Nickelsburggal együtt fogadta más csoportok futárait. Ismeretségbe kerültek a csepeliekkel, a Széna tériekkel, a Corvin köziekkel, sőt „Kecskeméti” szerint a Mátyásfüldi és Ferihegyi reptérrel is.³⁴

Nickelsburg elsősorban a hivatalos szervekkel tartott kapcsolatot, ő képviselte a csoportot a Forradalmi Karhatalmi Bizottságban. Kezdeményezte egy nagy nemzetőrgyűlés megrendezését a Sportcsarnokban, ahol többek között az új rendfenntartó szerve-

³² A Garay téren munkásszálló volt.

³³ TH O-14967/195, 27.

³⁴ A „Kecskeméti” fedőnevű ügynök jelentései gyakran túloztak, sőt néha teljesen elszakadtak a valóságtól.

zetről kellett volna határozni. November 3-án a Baross téren értekezletet tartottak, amelyen a VII. és VIII. kerületi rendőrök küldöttség és más csoportok küldöttei vettek részt. Az értekezlet célja az volt, hogy felosszák a kerületet a fegyveres csoportok között. Witt Ervin³⁵ szerint ez azért nem sikerült, mert Nickelsburg az egész kerületet akarta.³⁶ Ezzel szemben vallomásában Nickelsburg az eredménytelenség okaként a sietséget jelölte meg: mivel mindenki a dolgára igyekezett, megegyezés nélkül fejezték be az értekezletet.

A nyomozók szeretnék volna bizonyítani, hogy Nickelsburg kapcsolatban állt a Dudás József-féle Magyar Nemzeti Forradalmi Bizottmánnyal. A forrásokból kiderül, hogy Dudásék a Baross tériek nem is ismerték el legálisan működő csoportnak, ezért Nickelsburg felszólította a csoport tagjait, hogy jelentkezzenek nemzetőri szolgálatra. Nickelsburgék és a Dudás-csoport találkozása következtében került sor utóbbi leváltására.

A Baross téri nemzetőrök jó kapcsolatot alakítottak ki a Péterfy Sándor utcai kórház dolgozóival. A kórház az élelmezésben és a Magyar Vöröskereszt révén ruházódásban volt a nemzetőrség segítségére. A kapcsolat nem volt egyoldalú: a nemzetőrök élelmisszert, a kórház mentőszolgálatának pedig gépjárműveket biztosítottak.

A Baross tér harca a szovjet csapatokkal

A Baross térnek a szovjetek elleni harcban nem volt a többi nagylétszámú nemzetőrcsoportéhoz fogható jelentősége. A támadásra ugyan felkészültek, de a nehezen védhető Baross téren, az óriási túlerővel szemben sokáig nem tudták tartani magukat. A vallo-mások jól tükrözik a harc alatt kialakult kaotikus állapotokat.

Az előkészületekről több jegyzőkönyv is beszámol: november 4-én reggel Nickelsburg riadót rendelt el a Baross téren. A nemzetőrök századonként felsorakoztak a téren, itt Nickelsburg és mások beszédeikben a szovjetek elleni harcra buzdítottak. Az egyetlen jelenlévő katonatiszt, Koltai Lajos segítségével kijelölték az egységek tüzelőállásait. A beosztásnak megfelelően az egyik egység Mocsári József³⁷ vezetésével a Szabadság szállóba ment. Más egységek a Baross tér 19. melletti épületekben, az ún. Sportházban, a Patyolat-házban, illetve az ezekkel szemben található sírköves házban, míg a szabadságharcosok további egységei a Baross tér 19.-ben foglaltak el tüzelőállást. A piliscsabai ezredtől kapott ágyút a Baross téren állították fel.

Nickelsburg látva, hogy mekkora túlerővel állnak szemben, a harcot hiábavalónak tartotta és megtiltotta a tüzelést. Valószínű, hogy társai nem értettek egyet a döntésével,

³⁵ Witt Ervin összekötő volt, lásd TH III/1 20.k., 132.

³⁶ TH V-142299, 263.

³⁷ Mocsári József a Baross téri első század parancsnoka volt, lásd Szabó Magdolna vallomását: TH O-14967/15, 22.

ezért Nickelsburg lemondott, és egy kisebb csoporttal a Péterfy Sándor utcai kórházba ment. Nem tudjuk, hogy ez a harc előtt, vagy annak melyik szakaszában történt.

Balogh László szerint a harc úgy kezdődött, hogy a Kerepesi út felől közelítő páncélos láttán valaki elsütötte az egyik ágyút, a szovjet ellencsapás azonban mindkét ágyút megsemmisítette. A környező épületekből ezt követően nyitottak tüzet a páncélosokra, majd a támadók a Baross tér 19. szám alatti épületet lőtték. A vezetők közül egyedül Balogh László maradt a téren, ő folyamatosan csökkenő számú társaival estig folytatta a harcot.

Az összecsapást követően a szabadságharcosok közül sokan „felszívódtak”, azaz lerakták fegyverüket és karszalagjukat, majd hazamentek. A csoport többi tagja új búvóhelyeket keresett: a Baross tériekből szerveződtek az új felkelőközpontok, a Divatcsarnok pincéjében, a Landler Jenő u. (ma István út) 14. és 44.-ben található ún. kis- és nagy női szálláson, a Dózsa György úti munkásszálláson és a Fürj vendéglőben, a Lendler u. és a Dózsa György út sarkán. Sokan a Péterfy Sándor utcai kórházban húzták meg magukat, amellyel szemben található TÜKERT-telepen őrizték fegyvereiket néhány napig.

A Baross téri harcokban egy jelentés szerint a szovjetek veszteségei 3 páncélos és 15 katona. A Baross téri csoport veszteségeit lehetetlen felmérni. Források szerint a Baross tér 19. épületének ágyúzása 2 halálos áldozatot követelt.

Végjáték

A Baross téri csoportot 1956. november 4-én a szovjetek tűzharcban felszámolták. Ezen nemzetőrzászlóalj története ekkor ugyan véget ért, de tagjaik közül többen folytatták az ellenállást. A fegyveres harc beszüntetése után fegyvertelen ellenállás bontakozott ki, melynek legjelentősebb központja a Péterfy Sándor utcai kórház volt. A búvóhelyként is funkcionáló ispotályban nemcsak a Baross téri csoport volt tagjait, hanem korábban más csoportokhoz tartozókat is találunk. Itt talált menedéket a New York palota parancsnoka, de a volt Tűzoltó utcai csoport híres vezetője, Angyal István is.